

ГІПОНІМІЯ ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті досліджено сутність лексико-семантичної категорії гіпонімії, уточнено метамову опису родо-видових відношень у термінології української мови, виявлено деякі особливості репрезентування гіперо-гіпонімічних відношень у тлумачних термінологічних словниках. Гіперо-гіпонімія в термінології ґрунтується на відношеннях підпорядкування, включення й співвідпорядкування. До вживання в наукових розвідках рекомендовано найменування «гіпонімічний ряд», «гіперо-гіпонімічна група», «гіперо-гіпонімічне об'єднання», «гіперо-гіпонімічна структура (блок)». Гіперо-гіпонімію свідомо формують у терміносистемах, щоб за її допомогою розвивати структуру спеціальної лексики, якісно репрезентувати родо-видові зв'язки в термінологічних словниках.

Ключові слова: гіперонім, гіпонім, гіперо-гіпонімічні відношення, тлумачний термінологічний словник.

Михайлова Т. В. Гипонимия как лексико-семантическая категория. В статье исследуется сущность лексико-семантической категории гипонимии, уточняется метаязык описания родо-видовых связей в терминологии украинского языка, устанавливаются некоторые особенности представления гиперо-гипонимических отношений в терминологических толковых словарях. Гиперо-гипонимия в терминологии базируется на отношениях подчинения, включения и соподчинения. К употреблению в научных исследованиях рекомендуются наименования «гипонимический ряд», «гиперо-гипонимическая группа (объединение)», «гиперо-гипонимична структура (блок)». Гиперо-гипонимию формируют в терминсистемах, чтобы с её помощью развивать структуру специальной лексики, качественно представляют родо-видовые связи в терминологических словарях.

Ключевые слова: гипероним, гипоним, гиперо-гипонимические отношения, толковый терминологический словарь.

Mykhaylova T. V. Hyponymy as lexical and semantic category. In the article the essence of lexical and semantic category of hyponymy was studied, the metalanguage of the description of the kind and type relations in the Ukrainian terminology was specified, some particularities of the representation of hyper-hyponymic relations in the explanatory dictionaries of terms was exposed. Hyper-hyponymy in the terminology base on the relations of submission, including, collateral subordination. The terms «hyper-hyponymic row», «hyper-hyponymic group (union)», «hyper-hyponymic structure (block)» was recommended for use in the scientific investigations. In the terminosystems scientists form hyper-hyponymy for development to the structure of special lexic and high-quality presentation the kind and type relations in the dictionaries of terms. But unfortunately hyper-hyponymic relations was not completely and sisterly because of aim, type and volume of dictionaries, investigative talent and linguistic competency of the compilers etc. But knowledges and account all particularities of the kind and type relations observance of the principles of lexicographic labour will allow rightly to describe the terminosystem of the concrete sphere and help to represent the kind and type relations of scientific concepts.

Keywords: hyperonym, hyponym, hypero-hyponymic relations.

Сучасні науковці активно вивчають особливості внутрішньосистемної організації словникового складу і, зокрема, термінології української мови, що зумовлено зростанням значення системних чинників у процесі розвитку й удосконалення як загальнонавчованої, так і спеціальної лексики. Для термінознавства актуальні поняття родового й видового термінів (гіпероніма й гіпоніма) і, відповідно, гіперо-гіпонімічних відношень (ГГВ), які є

фундаментальним типом парадигматичних зв'язків у лексиці, проте залишаються недостатньо дослідженими в сучасному мовознавстві (порівняно з антонімічними, синонімічними тощо), незважаючи на те, що українські (Ю. Карпенко, М. Кочерган, Т. Сікорський) та зарубіжні вчені (Б. Головін, Т. Канделакі, Р. Кобрін, О. Котцова, Дж. Лайонз, Д. Лотте, М. Нікітін, Л. Новиков та ін.) відзначали системотвірну функцію указаних зв'язків у лексичних структурах національних мов.

Нині спостерігаємо підвищення уваги до вивчення ГГВ й у спеціальній лексиці. Сучасні термінознавці розглядають гіперо-гіпонімічні (у логіці – родо-видові) зв'язки як найважливіший тип лексико-семантичних відношень між спеціальними одиницями, який забезпечує ієрархічну організацію певної терміносистеми.

Гіперо-гіпонімічні відношення в сучасних українських і зарубіжних терміносистемах досліджували І. Асмукович, С. Булик-Верхола, І. Волкова, М. Гонтар, Ю. Дзябко, І. Кочан, О. Литвинко, І. Литовченко, Г. Мацюк, Т. Панько, О. Потапчук, О. Романова, Ю. Теглівець, О. Чуєшкова, Д. Шапран та ін., які підкреслювали багатоступеневість семантичної організації значної кількості українських і деяких іншомовних терміносистем, що виявляється в можливості того самого терміна бути гіперонімом і гіпонімом залежно від рівня підпорядкування, і здебільшого описували типи опозицій і формальні особливості вираження ГГВ спеціальних одиниць. Науковці одноставно визнали системотвірну функцію гіпонімії в термінології та універсальність цього засобу тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми.

Проте досі залишаються не розв'язаними остаточно питання специфіки ГГВ, особливості їх вияву в різних мовах, значення у формуванні мовної та наукової картини світу, функції гіперонімів і гіпонімів у спеціальних текстах. Актуальність дослідження зумовлена потребою підсумувати наукові здобутки останніх років, виробити єдину мову для аналізу ГГВ у термінології. Тому мета статті – узагальнити погляди щодо сутності гіперо-гіпонімічних відношень у спеціальній лексиці на сучасному етапі її розвитку, уточнити метамову опису й деякі особливості репрезентування родо-видових зв'язків у тлумачних термінологічних словниках.

Відомо, що однією з властивостей терміна є системність: по-перше, логічна, зумовлена сигніфікативними зв'язками термінів конкретної сфери професійної діяльності людини; по-друге, мовна, яка забезпечується, наприклад, словотворчими зв'язками (*залізо – залізний – залізниця – залізничний...*), словотвірними моделями спеціальних одиниць певної галузі (*висотомір, вологомір, глибиномір, силомір, тепломір, частотомір*). Логічну системність забезпечують, зокрема, родо-видові відношення, які запозичені з логіки [9: 62-63] та за допомогою яких будують логічні класифікації реалій і відповідні наукові дефініції. Підґрунтям цих зв'язків є й філософські категорії одиничного (особливого) і загального: гіпоніми позначають дещо одиничне, особливе, а гіпероніми – дещо загальне [4].

Сучасні науковці визначають гіпонімію як вияв мовної парадигматики, наявність у лексичній системі родо-видової ієрархії позначень понять, що

ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять; гіпонімія передбачає наявність гіпероніма й гіпонімів: перший є родовим позначенням класу об'єктів чи ознак, другі підпорядковуються першому як позначення видів цього класу [17: 87]. Наприклад, гіперонім *славіст* ('фахівець зі слов'янознавства, який досліджує слов'янські мови, літературу, історію, культуру та побут слов'ян; слов'янознавець') має гіпоніми *білорусист*, *болгарист*, *полоніст*, *україніст* та ін. [3], що позначають фахівців з конкретної культури з-поміж слов'янських.

Найменування, що називають видові поняття, є гіпонімами стосовно лексичних одиниць, які позначають родові поняття, і співгіпонімами (когіпонімами, або еквонімами) щодо один одного. Співгіпоніми становлять гіпонімічний ряд, у якому перебувають у рівноправних зв'язках супідрядності. Порівняно зі значенням гіперонімів семантичні структури гіпонімів мають більшу кількість семантичних компонентів, оскільки містять зміст гіпероніма й протиставляються одна одній диференційними семами: *однонапрявлена шина* й *двонапрявлена шина* різняться однією семою – «напряма дії» [13]. Значення гіпонімів протиставлені одне одному за змістом видової ознаки, тому між ними наявні еквіполентні опозиції. А значення гіпероніма й кожного гіпоніма протиставляються за наявністю чи відсутністю розрізнявального семантичного компонента, тому між родовою й видовою назвами існують привативні опозиції.

У термінології гіперо-гіпонімічні зв'язки – це системні відношення між спеціальними поняттями, які ґрунтуються на відношеннях підпорядкування (видового родовому), включення (родового у видове) і співпідпорядкування (гіперонім має два й більше співпідпорядкованих гіпоніми). Зміст видового поняття є ширшим за зміст родового, а обсяг – вужчим.

Деякі українські мовознавці розуміють гіпонімію досить широко: не тільки як родо-видові та видо-видові (еквонімічні) зв'язки, але й як партитивні (відношення цілого й частини або системи та її елемента (І. Волкова, А. Грищенко): *книга – сторінка*, *університет – факультет*). Однак більшість українських лексикологів (і термінознавців) визначають гіпонімію вужче, не залучаючи до аналізу партитивні зв'язки (Ю. Дзябко, О. Романова, О. Чуєшкова та ін.), стверджуючи: «Якщо слова не є однопорядковими, тобто знаходяться на різних рівнях абстракції, гіпонімічних відношень не виникає» [15: 34].

Досить часто дослідники підкреслюють близькість гіпонімії до інших лексичних категорій, зокрема синонімії та антонімії [6: 269]. Співгіпоніми наближаються до синонімів, тому що мають у семантиці спільне й відмінне (як загальномовні семантичні й семантико-стилістичні синоніми). Загальноживані синоніми становлять синонімічний ряд з домінантою, а співгіпоніми – гіпонімічний ряд, або мікрогрупу. У термінології синонімічними є відношення значень, що виражені різними термінами, передають істотні ознаки одного поняття й мають семантичний інваріант [10: 115]. Оскільки в спеціальній лексиці переважають не відносні, а повні (абсолютні) синоніми, тому вважаємо, що терміни-еквоніми рідко вступають у синонімічні

відношення й утворюють ряди, позбавлені внутрішньої структурної організації [10: 124]. Співгіпоніми часто називають квазісинонімами [6: 269]. Але одним із видів справжніх квазісинонімів (< лат. quasi – ніби, майже [18]) слід уважати гіперонім і гіпонім(и): *геометрична фігура – квадрат*, оскільки синоніми є однопорядковими одиницями, а гіперонім і гіпонім – різнорівневими. Між собою еквоніми можуть бути частково синонімічними, що й доводить компонентний аналіз визначень (*очисник – фільтр; коливання – хитання*). В українському мовознавстві усталеним є погляд, що оскільки видові назви семантично багатші від родових, тому, на відміну від синонімії, яка допускає взаємозаміну, гіпонімія характеризується здебільшого односторонньою заміною гіпоніма на гіперонім, але не навпаки» [6: 269].

Деякі науковці наголошують, що терміни-еквоніми не можуть бути антонімами [21: 17], можливо, на тій підставі, що вони є однопорядковими видовими одиницями й називають конкретні об'єкти галузі. Проте ми приєднуємося до думки Л. Лисиченко, яка підкреслила, що «антонімія пов'язана не із запереченням, яке теж є однією із форм виявлення суперечності явищ <...>, а із ствердженням протилежного поняття чи ознаки» [7: 100]. Отже, погоджуємося, що антонімічне слово, щось стверджуючи, водночас заперечує протиставлюване слово. Антонімічні зв'язки розуміємо широко, тобто як відношення двох значень, що виражені різними термінами й передають істотні ознаки несумісних або суперечних видових понять стосовно одного родового (мають спільну семантичну основу), а відмінні семи цих ЛСВ замінюють одна одну або одна з них виключає іншу [10: 151]. Наше дослідження підтвердило думку вчених про виникнення антонімічних відношень насамперед між лексичними одиницями, які позначають абстрактні поняття, мають якісні, просторові, часові значення. Проте всупереч прийнятому погляду, що конкретні назви не антонімізуються, ми виявили, що деякі найменування конкретних об'єктів спеціальної сфери вживання вступають в антонімічні відношення, бо їхні назви можуть бути зумовлені локальною чи певними якісними ознаками або бути вмотивованими назвами протиставлюваних процесів, на яких базуються принципи їхньої дії [10: 162–163]. У такий спосіб поляризується певний семантичний простір, обмежений одним родовим терміном.

Більшість українських термінознавців виокремлює два види ГГВ: а) власне семантичні, або імпліцитні, що виникають унаслідок актуалізації парадигматичних значень родових назв і мають лише лексико-семантичне вираження: *водій – бульдозерист, грейдерист, машиніст, танкіст, тракторист* [Годована]; б) формально-семантичні, або експліцитні, які з'являються внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів: *різь – кругла різь, трикутна різь...* [16]. Дослідники українських і деяких іншомовних терміносистем відзначають різноманітність формальних засобів вираження ГГВ, аналізуючи переважно складені номінації, у яких родові терміни виконують функцію стрижневих компонентів аналітичних термінів, а прикметники, дієприкметники й іменники з прийменниками (або без них) застосовуються як лексичні засоби вираження ГГВ, бо є означеннями до

опорних слів, унаслідок чого відбувається звуження семантики в напрямі «гіперонім → гіпонім». Формально-семантичними є ГГВ і між термінами, які за структурою є композиціями та юкстапозитами, бо одна з основ зберігає формальний зв'язок з гіперонімом: *агрохімік*, *геохімік*, *гідрохімік*, *нафтохімік* тощо [3], *інженер-виробувач*, *інженер-проектувальник*, *інженер-механік*, *інженер-технолог* та ін. [16], проте, на жаль, багато термінологів не залучає такі одиниці до аналізу.

Науковці застосовують різноманітні термінологічні найменування для характеристики зазначених зв'язків у спеціальній лексиці: гіперо-гіпонімічний блок (І. Литовченко), гіперо-гіпонімічна група з паралельною / послідовною структурою (О. Потапчук), родові, видові, підвидові, групові, підгрупові поняття (С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець), гіпонімічні ряди (Ю. Дзябко), гіперо-гіпонімічні мікрогрупи (Л. Азарова та Л. Радомська) або групи (М. Гонтар), ГГВ з двома, трьома, чотирма рівнями членування (О. Романова). Уважаємо за потрібне уточнити метамову опису ГГВ, тому що уніфікованість термінології під час вивчення родо-видових зв'язків необхідна для точного й однозначного розуміння інформації науковцями. Так, на нашу думку, слід уникати деяких номінацій, уживаних дослідниками. Гіперонім і гіпоніми не можуть становити мікрогрупу, оскільки мікрогрупою може бути сукупність видових понять, не підпорядкованих одне одному. Порівняйте: у Л. Лисиченко мікросистема – синонімічний ряд [7: 84], тобто одиниці одного рівня. Тому мікрогрупою, гіпонімічним рядом може бути лише сукупність співгіпонімів.

Родове найменування з підпорядкованими йому видовими назвами варто позначати «*гіпонімічна (гіперо-гіпонімічна) група*»: «Гіпонімічна група – лексико-семантична парадигма, що складається зі слова з родовим значенням (гіпероніма) і зі слова / слів з видовим значенням (гіпонімів), протиставлених гіпероніму за яким-небудь одним типом диференційної семантичної ознаки» [5: 14]. Пропонуємо також застосовувати найменування «гіперо-гіпонімічне об'єднання», оскільки гіперонім об'єднує всі співгіпоніми.

Гіпероніми й гіпоніми з двома й більше рівнями членування (підпорядкування) варто називати «*гіперо-гіпонімічна структура*», «*гіперо-гіпонімічний блок*». Ці найменування, на нашу думку, указують, по-перше, на зв'язки родових і видових назв, по-друге, на повноту охоплення всіх членів ГГВ. Гадаємо, із часом усталиться один нормативний термін. Термін «гіперо-гіпонімічне дерево», з одного боку, демонструє, що все починається від «кореня» – гіпероніма, але з іншого боку – на вищому рівні абстракції (угорі) має бути якраз перший гіперонім, а не ГГВ з чотирма й більше рівнями членування. Тому визнаємо недоцільність його застосування.

У компонентному аналізі використовують процедуру вертикально-горизонтального аналізу значень, оскільки вона передбачає аналіз семантики слів у двох вимірах: 1) вертикальному, коли порівнюють значення, що перебувають на різних рівнях ієрархії родо-видових відношень; 2) горизонтальному, коли порівнюють значення того самого рівня ієрархії [12: 61-63]. Ми погоджуємося з тими дослідниками, які вказують на розгортання

гіперо-гіпонімічних структур по вертикалі й по горизонталі, коли вертикальні зв'язки – підпорядкування, а горизонтальні – семантично рівноправні, а також розрізняють гіперо-гіпонімічні блоки з паралельними й послідовними структурами залежно від ознак (параметрів), за якими конкретизуються родові найменування [14].

У паралельних структурах одному гіпероніму підпорядковано кілька гіпонімічних рядів, виділених за різними ознаками:

У послідовних гіперо-гіпонімічних структурах терміни попереднього рівня є родовими для термінів наступного:

Указані структури дають змогу зрозуміти організацію терміносистеми певної галузі й визначити місце термінів у ній, репрезентують ступінь складності й вивчення відображуваних ділянок дійсності: якщо певна сфера є складною й дослідженою більше, то маємо більше рівнів членування.

В українському й зарубіжному мовознавстві є усталеним погляд про властивість ГГВ не тільки іменникам, але й іншим частинам мови: дієсловам (*виготовляти – шити*), прикметникам (*металевий – залізний*), деяким видам прислівників (*металево – залізно*) [1; 5]. Говорячи про ГГВ, термінологи, як правило, залучають до аналізу терміни-іменники та іменникові словосполучення, усе ж таки на практиці дотримуючись погляду, що виконувати функції спеціальних одиниць у різних сферах людської діяльності можуть лише назви іменної природи. Прийнято вважати, що досліджуваний тип відношень властивий найбільше саме термінологічній лексиці, зокрема

іменникам та іменниковим словосполученням. Головну причину цього лінгвісти вбачають у «природності» таких зв'язків, оскільки вони відбивають об'єктивну форму організації реального світу. Фахівці не описують інші термінологічні найменування, виражені, наприклад, прислівниками та дієсловами. У статті про музичні терміни української мови не наведено приклади термінів-прислівників, які теж перебувають у родо-видових зв'язках: до гіпероніма *музичний темп* є гіпоніми *повільний темп* (*ларго, ленто, адажіо*), *помірний* (*анданте, модерато*), *швидкий* (*алегро, віваче, престо*) [18]. Дослідники ж технічних терміносистем (авіаційної, машинобудівної) не подають гіпонімічних дієслів або хоча б віддієслівних іменників (І. Асмукович, О.Литвинко). Проте вважаємо за потрібне вивчати ГГВ між термінами-дієсловами: у гіпероніма *обробляти метали тиском* є гіпоніми *прокатувати, волочити, пресувати, кувати, штампувати*.

Більшість гіперо-гіпонімічних структур є відкритими й динамічними, оскільки, вивчаючи певні явища й дізнаючись про нові їх особливості, можна свідомо створювати й додавати нові мовні одиниці до цих об'єднань. Синонімія, полісемія, омонімія в термінології є небажаними, учені намагаються їх усувати, натомість гіперо-гіпонімію свідомо розвивають, формують у терміносистемах, тому що за її допомогою можна моделювати складні родо-видові відношення, які є універсальними для побудови семантичних полів і розрядів, тематичних груп у лексиці й, зокрема, термінології. Так, той самий гіпонімічний ряд термінів належить, як правило, до одного семантичного розряду: до семантичного розряду назв властивостей, якостей предметів, явищ, процесів належать гіпоніми *легкоплавкість і туюоплавкість* (гіперонім *здатність плавитися*) [10: 60].

Найчастіше дослідники встановлюють наявність ГГВ між термінами за допомогою компонентного аналізу їхніх значень, зафіксованих у дефініціях, які подаються у словниках, підручниках та іншій науковій літературі. Значення терміна – вербальне висловлювання, яке передає деякі істотні ознаки загального наукового поняття спеціальної галузі, встановлюється внаслідок свідомої домовленості, закріплюється в термінологічних словниках тлумачного типу і, як у загальноновживаного слова, складається з ієрархічно організованої сукупності семантичних компонентів (спільних і відмінних сем) [11: 101].

Мати точну й правильну дефініцію терміна потрібно, оскільки, по-перше, чітке усвідомлення семантики термінологічних одиниць – це спосіб оволодіти ними, по-друге, від правильності побудови визначення залежить упорядкування терміносистем, якість термінологічних стандартів і словників, а отже, і ступінь порозуміння фахівців [11: 99]. У термінографії усталеним є погляд, що родо-видове визначення є найбільш поширеним, найбільш вивченим типом дефініцій, а іноді – і єдиним можливим [22: 37]. Порівняно з іншими видами визначень воно має перевагу – задає послідовну родо-видову ієрархію наукових понять [22: 40]. Мета одномовного (тлумачного) термінологічного словника – описати зміст одиниць спеціальної лексики, зафіксувати об'єктивні зв'язки між термінами, подати спеціальні найменування як систему.

У лексикографічних працях слова однієї лексико-семантичної категорії прийнято тлумачити здебільшого однотипно, М. Годована у «Словнику-довіднику назв осіб за видом діяльності» застосувала класичну форму дефініції – родо-видову – через найближчий рід і видову відмінність [3]. Усі реєстрові одиниці визначено через відповідні родові найменування: «*фахівець*», «*працівник*», «*робітник*», «*майстер*», «*музикант*», «*спортсмен*» та ін., семантику яких теж розкрито в указаному словнику. Порівняймо: **апретурник** – *‘робітник, який обробляє тканини та шкіри спеціальними речовинами для надання їй цупкості, водонепроникності тощо’*, а **робітник** – *‘особа, зайнята фізичною працею у сфері матеріального виробництва’* [3.]. Майже всі родові назви авторка звела до загальноновживаного слова **особа**, тобто дотримано вищезгаданий принцип лексикографування, а видові відмінності зафіксованих найменувань описуються як за допомогою загальновідомих, загальноновживаних слів, так і термінів, що пов’язані з реєстровим словом, уживаються у відповідних галузях і належать до інших семантичних розрядів (назв спеціальних дій і процесів; галузей і наук; назв машин, пристроїв тощо).

У «Словнику української біологічної термінології» вказано: «**Зоофілія** <...> *перехресне запилення рослин за допомогою тварин (комах, птахів)*. <...> *Розрізняють такі види зоофілії: запилення комахами, або ентомофілія, птахами (орнітофілія), молюсками (малакофілія) і комахоїдними кажанами (хіроптерофілія)*» [19: 211]. Але тут же автори зауважили, що «у зв’язку з обраним типом Словника в ньому також немає видових назв тварин та рослин, за винятком важливих для пояснення інших термінів, поданих у словнику [19: 4].

Проте, на жаль, далеко не кожна словникова стаття задовільно описує те чи інше поняття, не подає ГГВ цілісно й однотипно. «Словник іншомовних слів» визначає гіперонім: «**Магнетики** – [грец. *magnētis* – магніт] – тіла, навколо яких утворюється додаткове магнітне поле (простір, у якому виявляється дія магнітних сил). Розрізняють феромагнетики, парамагнетики і діамагнетики» [18: 608]. Досить повна стаття, у якій, окрім гіпероніма, позначено й гіпоніми. У словнику пояснено діамагнетики, але дефініції парамагнетиків немає, є лише визначення парамагнетизму, а третій вид цих речовин має таке пояснення: «**Феромагнетики** [<феро... і магнетики] – фіз. речовини, що мають **феромагнетичні властивості**» [18: 932; виділення наше – Т. М.], тобто створюють логічне коло, що не припускається в лексикографічних працях. Як бачимо, родо-видові зв’язки цієї групи слів не відтворено правильно й точно.

Отже, мусимо констатувати, що під час укладання словників і мовознавці, і фахівці інших галузей припускаються певних неточностей у поданні ГГВ унаслідок недосконалого опрацювання термінів якоїсь сфери, неврахування парадигматичних відношень між термінами, а також головних принципів лексикографування. Якість лексикографічної репрезентації залежить від багатьох чинників: мети, завдань, типу, обсягу словника, дослідницького таланту укладача, особливостей описуваних одиниць тощо.

На нашу думку, термінографи повинні дотримуватися єдиних принципів подання спеціальних одиниць, намагатися відбивати системні зв’язки,

які об'єктивно існують між термінами. Указані зв'язки потенційно можуть бути репрезентовані в усьому обсязі, тоді тлумачний словник буде не тільки містити досить повно описані терміни, але й допомагати уявити загальну картину терміносистеми як цілого, що для фахівців дуже важливо.

Отже, гіперо-гіпонімія в термінології ґрунтується на відношеннях підпорядкування, включення й співпідпорядкування, як і в загальнонавчальній мові. Більшість українських термінознавців не визнають партитивні зв'язки («ціле – частина») складником гіперо-гіпонімічних відношень. Під час опису власне семантичних і формально-семантичних видів ГГВ слід аналізувати родо-видові відношення між термінами-композицями та юкстапозиціями, а також терміни, виражені не тільки іменниками та іменниковими словосполученнями, а й іншими частинами мови. До вживання в наукових розвідках рекомендовано найменування «гіпонімічний ряд (мікрогрупа)» (на позначення співгіпонімів), «гіперо-гіпонімічна група (об'єднання)», а на позначення розгалужених ГГВ – «гіперо-гіпонімічна структура (блок)». Гіперо-гіпонімію свідомо формують у терміносистемах, щоб за її допомогою розвивати структуру спеціальної лексики, якісно репрезентувати родо-видові зв'язки в термінологічних словниках. Проте, на жаль, поки що далеко не в усіх тлумачних термінографічних працях подають ГГВ цілісно й однотипно внаслідок мети, типу й обсягу словників, дослідницького таланту й мовної компетенції укладача тощо. Однак знання й урахування всіх особливостей гіперо-гіпонімічних відношень, дотримання принципів лексикографування дадуть змогу правильно описати терміносистему певної галузі й допоможе відтворити послідовну родо-видову ієрархію наукових понять.

Здобуті результати можуть бути використані для подальшого вивчення системних зв'язків слів у термінології, під час розв'язання практичних завдань лексико- й термінографії: відбір уніфікованого матеріалу для укладання словників різних типів і, зокрема, ідеографічних праць і стандартів на терміни й визначення понять, побудова правильних й однотипних дефініцій для термінів однієї лексико-семантичної групи, уточнення меж синонімії та гіпонімії, створення електронних баз даних тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондар О. І.** Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Грфіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
2. **Булик-Верхола С. З.** Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології / С. З. Булик-Верхола, Ю. В. Теглівець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Філологія. – 2015. – №15. – Т. 1. – С. 7-9.
3. **Годована М. П.** Словник-довідник назв за видом діяльності / М. П. Годована; за ред. Л. В. Туровської. – К. : Наук. думка, 2009. – 176 с.
4. **Данильян О. Г.** Філософія: підруч. / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Х. : Право, 2012. – 312 с.
5. **Котцова Е. Е.** Гипонимия в лексической системе русского языка: автореф. дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук по специальности 10.02.01 – русский язык. – Архангельск, 2010. – 44 с.
6. **Кочерган М. П.** Загальне мовознавство: підруч. / М. П. Кочерган. – К. : Видав. центр «Академія», 2003. – 464 с.
7. **Лисиченко Л. А.** Лексико-семантична система української мови / Л. А. Лисиченко. – Х. : Вид-во

ХДПУ, 1997. – 132 с. 8. **Литвинко О. А.** Проблема гіперо-гіпонімічних відношень (на матеріалі англійської термінологічної підсистеми машинобудування) / О. А. Литвинко // Філологічні трактати. – Том 6. – 2014. – №4. – С. 41–45. 9. **Логіка**: підруч. для студентів ВНЗ / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордеева та ін.; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. – Х. : Право, 2005. – 208 с. 10. **Михайлова Т. В.** Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: Дис. ... канд.. філол. наук за спец. 10.02.01 – укр. мова. – Харків, 2002. – 219 с. 11. **Михайлова Т. В.** Семантика терміна / Т. В. Михайлова // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка: Філол. науки. – 2003. – №10(66). – С. 96–103. 12. **Найда Ю. А.** Процедури аналізу компонентної структури референційного значення / Ю. А. Найда // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV: Проблемы и методы лексикографии. – М. : Прогрес, 1983. – С. 61–74. 13. **Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник.** Основні терміни / Уклад.: М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська та ін.; за ред. М. Д. Гінзбурга. – Харків : Корвін, 2002. – 656 с. 14. **Потапчук О.** Гіперо-гіпонімічні відношення в системі економічних термінів / О. Потапчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – №2. – С. 57–62. 15. **Романова О. О.** Гіперо-гіпонімія в українській швацькій термінології / О. О. Романова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія Філологія. – Вип. 50. – 2007. – № 765. – С. 32–35. 16. **Російсько-український словник наукової термінології**: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / Уклад.: В.В.Гейченко, В.М.Завірюхіна, О.О.Зеленюк та ін. – К., 1998. – 892 с. 17. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с. 18. **Словник іншомовних слів** / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. 19. **Словник української біологічної термінології** / Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована та ін. – К. : КММ, 2012. – 744 с. 20. **Сучасна українська літературна мова**: підруч. / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плюш та ін.; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. 21. **Татаринов В. А.** Общее терминоведение : энциклопедич. словарь / Российское терминологическое общество РоссТерм / В. А. Татаринов. – М. : Московский лицей, 2006. 528 с. 22. **Шелов С. Д.** Термин. Терминологичность. Терминологические определения. / С. Д. Шелов. – СПб. : Филологический факультет СПбУ, 2003. – 280 с.

Михайлова Тетяна Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Фрунзе, м. Харків, 21, 61002, Україна.

Тел. +38 099-290-26-86

E-mail: tet.mikh@ukr.net

http://orcid.org/0000-0001-6110-6405

Mykhaylova Tetyana Vitaliivna – Candidate of Science in Philology, Associate Professor, Ukrainian and Russian Languages and Applied Linguistics Department, National Polytechnic University «Kharkiv Technical Institute», Frunze Str., 21, Kharkiv, 61002, Ukraine.